

**«ЁСЦЬ ТЫ І Я, А ПАМІЖ НАМІ – ЛЁС, І Ё ЛЁСУ ПЕРАМЕНЛІВЫЯ
ТВАРЫ»: ДРУГАСНЫЯ ЗАЙМЕННІКАВЫЯ НАМІНАЦЫ І
СТРУКТУРЫ ПАЭТЫЧНЫХ ТЭКСТАЎ**

У сучаснай беларускай літаратуры (асабіва паэзіі) шырока выкарыстоўваюцца займеннікі, якія выконваюць выключную функцыю ў фарміраванні сэнсавай і кампазіцыйна-інфарматыўнай цэласнасці тэксту. У навуковай традыцыі асабовыя займеннікі разглядаюцца як лексічныя адзінкі, якія ўказваюць на гаворачага ці групу гаворачых (*я, мы*), слухачага (суб'ядзінка) ці групу асоб, у складзе якой знаходзіцца гаворачы (*ты, вы*), а таксама на асобы (прадметы), пра якія вядзецца размова. Традыцыйна зазначаецца, што значэнне такіх слоў не зусім самадастатковае, пазбаўлена пастаяннай сэнсавай замацаванасці, носіць максімальна абстрагаваны характар, які канкрэтызуецца ў розных кантэкставых сітуацыях і залежыць ад сэнсу тых слоў, на якія ўказваюць ці з якімі судносяцца займеннікі. Своеасабліваць семантыкі займеннікаў заключаецца ў дыялектычна супярэчлівай прыродзе яго сэнсавага зместу: з аднаго боку, асабовыя займеннікі (у адрозненне ад назоўнікаў, прыметнікаў і дзеясловаў) не выражаюць дэнататыўна-сігніфікатыўнай суаднесенасці (не суадносяцца з пэўнымі прадметамі і паняццямі), а, з другога боку, у семантыцы такіх слоў змяшчаюцца глабальныя паняцці матэрыяльнага і духоўнага свету, няўлоўныя і абстрагаваныя сувязі залежнасцей і незалежнасцей, уласнасцей і няўласнасцей, сумяшчальнасцей і несумяшчальнасцей, пачатку і завершанасці і мн. інш. Займеннікі, выступаючы ў якасці замяшчальнікаў тых ці іншых лексічных адзінак (часцей – назоўнікаў), не выконваюць іх функцый, а адсылаюць да іх, указваюць, што ў пэўным кантэксце размова вядзецца пра пэўны ідэнтыфікаваны аб'ект. Па гэтай прычыне займеннікі апасродкавана адлюстроўваюць бясконцы і шматгранны свет прадметаў і з'яў, з'яўляюцца важным элементам маўленчай сітуацыі і характарызуюцца дастатковай выразнасцю, стабільнасцю канцэптуальнага зместу, які змяняецца ў розных кантэкставых сітуацыях. Менавіта таму ў апошнія часы даволі актыўна прапагандуецца думка, што асабовыя займеннікі валодаюць самастойным і сістэмным значэннем асобага кшталту – кантэкстава залежнага і прагматычна абумоўленага.

Спецыфіка займеннікаў звязана з іх знакавым статусам – універсальнасцю і поліфункцыянальнасцю, дваістасцю семантыкі, якая спалучае указальную і замяшчальную функцыі. Па прычыне дэйтэчнасці і ў пэўнай ступені «семантычнай апустошанасці» яны імкнуцца да пастаяннага кантэкстава-семантычнага экспліцыравання і выконваюць функцыю замяшчальнікаў (субстытутаў, імплікатараў). Менавіта кантэкст дазваляе выявіць асабліваць рэалізацыі так званай семантычнай апустошанасці займеннікаў і характар замяшчальнай функцыі (як правіла, функцыі аўтасемантычнага абазначэння асобы). Замяшчэнне – гэта па сутнасці

прэдыкат выказвання, раскрыццё зместу займенніка, атаясамліванне аўтара (лірычнага героя) з самымі рознымі з’явамі аб’ектыўнай рэчаіснасці. Гэта асаблівы тып другаснай намінацыі, пры якой першаснае значэнне займенніка не трансфармуецца і не пераасэнсоўваецца, другасныя ЛСВ не развіваюцца па пэўных мадэлях і формулах, а ў пэўных тэкставых акружэннях раскрываюць аўтарскі намер, асацыятыўныя сувязі, праламленні і ўвасабленні аўтарскага «я». Такі тып другаснай намінацыі, пры якім раскрываецца змест асабовых займеннікаў, у лінгвістычнай літаратуры называецца супазітыўнай (лац. *suppositio* ‘падстаноўка, замена’). Самі займеннікі ў пэўных кантэкставах сітуацях як бы «апрадмечваюцца» і выкарыстоўваюцца ў якасці інфарматыўна-вобразных кодаў, якія па-рознаму інтэрпрытуюцца ў розных носбітаў мовы: *Гэта я – лёгкага воблачка водбліск на шэрай сцяне.* (Н.Гальпяровіч); *Я – песня, а во мая ліра.* (Я.Купала); *О, страшна мне! Я – ценёў заваях, Я – здань маўклівая у сне...* (П.Трус); *Ты – мой трывожны ўспамін, шчыміш і не даеш пакою.* (Р.Барадулін); *Мы – дзеці ўсе аднаго дрэва.* (А.Пісмянкоў); *Мы – першыя ў свеце Разведчыкі будучыні.* (М.Танк); *Птахі мы – людзі.* (Д.Бічэль).

Асноўным сродкам рэпрэзентацыі займенніковых другасных намінацый з’яўляецца метафара. Двухпланавасць як адна з яе асаблівасцей дазваляе адначасова ўказваць на асноўны і дапаможны суб’екты і тым самым ствараць своеасаблівую «гульню» прамога і пераноснага значэнняў. Па гэтай прычыне супазітыўныя метафары называюць аўтаметафарамі. У іх закладзены практычна неабмежаваныя рэсурсы семантычных атаясамліванняў, параўнанняў, пераўвасабленняў, якія характарызуюцца суб’ектыўным пачаткам, нечаканасцю, непрадказальнасцю, а ў радзе выпадкаў – пераўвелічэннем, гіпербалічнасцю, свайго рода фантастычнасцю. Такія метафары можна лічыць самаідэнтыфікацыяй аўтара, яго эпізадычным пераўтварэннем.

Семантычная і фармальная (структурна-кампазіцыйная) арганізацыя розных тэкставых фрагментаў, у якія ўключаюцца асабовыя займеннікі, традыцыйна ўкладваецца ў межы двухкампанентных структур. Першы кампанент (левая частка) такіх структур прадстаўлены асабовым займеннікам (звычайна гэта дзейнік, своеасаблівая тэма выказвання), які ў пэўных кантэкставах сітуацыях як бы «апрадмечваецца» і выкарыстоўваецца ў якасці інфармацыйна-вобразнага коду. Другі кампанент (правая частка) – гэта прэдыкатыўны цэнтр (рэма выказвання, ядзерны кампанент сэнсавай структуры), носбіт найбольш важнай інфармацыі. Правая частка звычайна выражаецца назоўнікам-метафарай (і залежнымі ад яго словамі). У ёй у вобразнай форме раскрываецца змест асабовых займеннікаў, рэалізуюцца яго семантычныя патэнцыі ў выглядзе пэўных замяшчальнікаў.

Цэнтральнае месца ў камунікатыўнай структуры паэтычных тэкстаў выконвае асабовы займеннік «я», які выступае як неабходны і ўніверсальны элемент твора, з’яўляецца сродкам абагульненага паказу лірычнага героя, спрыяе перадачы яго пачуццяў, перажыванняў, адлюстраванню светаўспрымання аўтара твора. У розных аўтараў назіраецца самае рознае

разгадванне і інтэрпрэтацыя аўтарскага «я», і па гэтай прычыне метафарычныя «тлумачэнні» займеннікаў носяць разнастайны і даволі стракаты характар. «У *вершах і аднаго, і другога, і трэцяга паэта прысутнічае «я»*. Аднак якія яны розныя, гэтыя «я»! Для аднаго паэта «я» – яго канкрэтная асоба, для другога – «сцэнічная» роля, для трэцяга – модус мыслення, для чацвёртага паэта «я», як у слынным вершы Анатоля Сербантовіча, – «няма мяне». Чалавек бачыць і разумее не сябе, а «сваё», не сябе, а свае «абалонкі» – тое, што ўжо ад яго адпластавалася, адасобілася, але яшчэ не адчужылася», – справядліва заўважае А.Разанаў. У паэтычных творах часцей за ўсё назіраецца метафарычная самаідэнтыфікацыя, свайго роду *alter ego*, разважанні аўтараў аб жыцці і смерці, аб ролі чалавека ў гісторыі, аб уласным прызначэнні, аб адносінах паміж людзьмі ў грамадстве. Аўтарэфлексія, аналіз уласнага псіхічнага стану, адказы на пытанні *хто я ёсць?, хто мой таварыш?* і разважанні «я і магчымыя сусветы», «я і рэальнасць», «я ёсць я», «мая згода ці канфлікт з грамадствам» – найбольш частыя запаўняльнікі дыскурсаў розных жанраў. Як маленькія часцінкі бясконцага ў часе і прасторы сусвету, паэты імкнучы адказаць на самыя галоўныя пытанні існасці: *Хто ж мы такія? Толькі падарожныя – папутнікі сярод нябёс. На што ж на зямлі Сваркі і звадкі, боль і горыч, Калі ўсе мы разам ляцім Да зор?* (М.Багдановіч); *Я – ў кожным пажары, Я – полымя брат, Я – ў кожным удары Жалезных лапат. Я – ў скаргах, я – ў слёзах І сірат і ўдоў. Я – ў шуме бярозаў У гуле вятроў. Я – ў чорных загонах, У скібах цяжкіх, У кос перазвоне Між чіў залатых.* (М.Танк). У гэтых і многіх іншых радках вершаў адчуваецца пульс і глыбіня складанага чалавечага жыцця, хада вечнага і ў той жа час імгненнага часу, лучнасць усяго жывога і нежывога, непарыўная сувязь з кожнай часцінкай сусвету, трывога за лёс людзей і планеты: *Я – грамадзіная свечка прад Богам.* (У.Жылка); *Я толькі сведка, мімалётны госць на гэтым свеце, вечным і вялікім.* (Н.Гальпяровіч); *Я – новых дзён пралог.* (У.Клішэвіч); *А я – галіначка адна Між вечных зор і тых, якія З крыніц лігочуць да відна, Упаўшы ў нетры іх жывыя.* (А.Лойка); *Я – космас і калінка. І між намі – Адзін агонь. Як вечнасці уток.* (В.Зуёнак); *Я толькі кропля ў акіяне.* (М.Сяднёў).

Да ліку аўтаметафарычных адносіца і верш народнага паэта Азербайджана Расула Рзы «Я – зямля» (пераклад на беларускую мову Міколы Мятліцкага, «Полымя», 2011, № 1). У гэтым вершы, як і многіх іншых твораў паэтаў Усходу, лірычны герой атаясамлівае сябе з самымі рознымі канстантамі рэчаіснасці: з зямлёй, вясной, ветрам, высокай хмарай, гарачым сэрцам, святлом, ручаём, гранітам і інш.: «*Я – пачатак быцця, я ў дарозе заўжды, я ў дыханні, у мары, і ў вачах, і ў руцэ. Я – зямля, і зашчодра багаці людзям адкрываю. Я – гарачае сэрца, не б'юся, калі паміраю*», – завяршае сваю споведзь лірычны герой верша.

Як сведчаць шматлікія матэрыялы, у розных аўтараў назіраецца самае рознае разгадванне і інтэрпрэтацыя займенніка «я». Даволі часта ў эпіцэнтры тэкставага фрагменту знаходзіцца малая і вялікая Радзіма чалавека, яго Бацькаўшчына: *Я – Чалавек. І скрозна славіць мне Бацькоўскі кут, рачныя*

папавы. (У.Дзюба); Я – пасланец рэспублікі. (П.Панчанка); Я – сірата без маёй Беларусі. (П.Панчанка); А я – твой сын, ад косці тваёй косць, Кроў ад крыві тваёй, мая Айчына. (С.Дзяргай); Любоў мая высокая, як неба, Любоў да краю, мілага заўжды: Яна – ад плуга, ад касы і цэпа, Яна – ад чысціні жывой вады, Яна – ад сілы аржаного хлеба. (М.Маляўка). Лірычныя героі твораў шчыра прызнаюцца ў адданасці і любові да роднага краю: Беларусь, я – твой воін адданы і сын. (П.Панчанка); Я – пясчынка твая. Я – крывінка твая. І ў любві да цябе я не раз буду клясціся. (Г.Бураўкін); Бо я – сын верны Маці-Беларусі. І святога Гордага імя Не адракуся. (Т.Лебядя).

У якасці аўтаметафары са скразной тэмай «Бацькаўшчына» можа выступаць цэлы твор. Прыгадаем верш Анатоля Сыса «Радзіма», у якім некалькі вобразна-метафарычных фрагментаў носяць пералічальны характар і цесна ўзаемадзейнічаюць паміж сабой, перасякаючыся ў некалькіх плоскасцях. Дзякуючы выкарыстанню ў кожным радку дадзеных азначальных частак ствараецца структурная і сэнсавая сувязь частак верша, яго цэласнасць. Лірычнага героя ахопліваюць розныя пачуцці і саперыжаванні, на змену аднаму адчуванню і настрою прыходзяць іншыя, і ў новай часовай і прасторавай сітуацыі нараджаюцца новыя параўнанні і асацыяцыі. Такія параўнанні і атаясамліванні ў вершы – гэта працяглы роздум і разважанне аўтара, якое складаецца з ланцужкоў супярэчлівых і, здавалася б, несумяшчальных сімвалаў і вобразаў, што пранізваюць увесь твор:

Я – зямля, на якой не растуць дрэвы.

Я – дрэва, на якое не садзяцца птахі.

Я – птах, якога не сочаць нават паляўнічыя.

Я – паляўнічы, у якога згучна галодныя сабакі.

Я – сабака, якога не б'яцца злодзеі.

Я – злодзей, якога не гоняць ад вогнішча.

Я – вогнішча, якое не сцеражэцца леяў.

Я – лея, якой не шкада вандроўнікаў.

Я – вандроўнік, якому ўсё адно, куды вядзе дарога.

Я – дарога, якая не сніць ройсты.

Я – ройста, на якой валацуга бязмысны.

Я – валацуга, які страціў радзіму.

Я – радзіма...

Я – радзіма? Паляўнічы, сабака, бадзяга, злодзей...

Высокай ступенню прадуктыўнасці характарызуюцца персаніфікаваныя метафарычныя структуры, якія адносяцца да ліку ўнутранай полісеміі, дзе пераносы ажыццяўляюцца ад займенніка «я» на чалавека: Я чалавек... Усё людское, благое, добрае – ўва мне. (Н.Арсеннева); Я – чалавек, які толькі ўмее 3 грудкі зямлі дабываць хлеб, 3 сэрца свайго – песні. (М.Танк); Я – чалавек. Я не ў гасцях, Я – дома. Пакуль жыву – не ведаю мяжы. (Л.Галубовіч); Мы, людзі, дзіўныя стварэнні, Сярод удач, турбот, абраз Жывём у розных вымярэннях Адначасова ў розны час. (П.Панчанка).

У паэтычных дысурсах чалавек можа выяўляцца, канкрэтызавацца па самых розных высновах. Часцей за ўсё актуалізуюцца род яго заняткаў, прафесія, нацыянальнасць, матэрыяльнае становішча і інш.: *Я мужык-беларус*, – *Пан сахі і касы; Цёмен сам, белы вус, Пядзі дзве валасы.* (Я.Купала); *Я – мужыцкі сын, і радаслоўная анідзе не значыцца мая.* (А.Русецкі); *Я – мужык, бядак пахілы.* (Я.Колас); *Я салдат малады, Я дзяцюк хоць куды.* (Л.Родзевіч); *Я – калгасніца Маладая, Жыву весела, Ані дбаю.* (Я.Купала); *Я каралеўскі батанік і лекар. І знаю: няма таго зеля, Што хоць на міг ад тугі па Айчыне вылечвае.* (Г.Бураўкін) *Я – скульптар. Вы не бойцеся мяне, Я не пакрыўджу і не ашукаю.* (С.Грахоўскі); *Я – маці! То ўшчуваю сябе строга, То, адганяючы ад ваяў сны, Смяюся.* (Т.Бондар).

Радзей у метафарычным эпіцэнтры аказваюцца рысы тэмпераменту і характару чалавека, яго адносіны да працы: *Я – аптыміст.* (Я.Міклашэўскі); *Я, дзівак, твайго шукаю следу На пачатку кожнае вясны.* (С.Грахоўскі); *А я, дзівак, убіў сабе ў голаў, што знаны я, што я паэт.* (М.Сяднёў); *Я – раб паэзіі. І ўсё ж на дзіва Шчаслівы, што – як вязень ланцугам – Прыкуты сваёй мовай да Радзімы І разам да сусвету усяго.* (Л.Галубовіч). Зрэдку «я» атаясамліваецца з узростам, рэлігійнай перакаманасцю, неабмежаванай уладай: *І сам я – хлопчык босы У даўнім чыстым ранні.* (А.Пісьмянкоў); *А я – язычнік да касцей.* (К.Жук); *Я – валадар полеў, лугоў і рэк, І ветракоў старых, людзьмі забытых.* (К.Жук).

Да ліку нетрадыцыйных неабходна аднесці атаясамліванні асабовага «я» з кухарам ночы, наглядачом астрога: *Я – кухар ночы. Бяру я коўш Мядзведзіцы Вялікай І чэрпаю з азёр ваду.* (М.Купрэеў); *Я – наглядч суровага астрога, Сачу, каб не ўцяклі з мяне самога зайздрасць і злосць, знявер’е і мана.* (Р.Барадулін). Стварэнне такіх асацыяцый і аналогій залежаць у першую чаргу ад светапогляду і светаўспрымання паэта, яго здольнасці арганічна ўключыць у тканіну тэксту пэўныя словы, дзякуючы кантэкставаму акружэнню мабілізаваць іх павярхоўны і глыбінны патэнцыял і тым самым ствараць яркія, непаўторныя і запамінальныя вобразы.

У апрадмечаным «я» размова можа весціся пра канкрэтных людзей, якія адлюстроўваюцца ў сотнях імёнах простых людзей і славетных постацей Беларусі: *Гэта мы – русачубы упарты народ – Янкі, Вольгі, Ахрэмы, Хвядоры, Марусі. Зорных сэрцаў святло... Век не сыдзе на звод Сэрца маёй Беларусі.* (М.Мятліцкі); *Я – Драздовіч Язэп, Вы пазналі? Я – нічыі, без патрэб...* (А.Жыгуноў); *Я – нікчэмны Афанасій Філіповіч, Берасцейскі гарбарчык, прастак.* (М.Пракаповіч); *Ён сын Лукаша, палачанін, Францішак Скарына.* (Л.Геніюш); *Я – юнак Давыд!* (У.Жылка); *Я ваш сябра – Засім Коля, З-пад Пружанаў.* (М.Засім); *І зноў я – Лёнік Васілёвы У бестрамвайным гарадку.* (Л.Дранько-Майсюк). Дарэчы, звяртанне да ўласных імёнаў і актуалізацыя іх рознай канататыўнай афарбаванасці – даволі распаўсюджаная з’ява ў дыскурсах розных пісьменнікаў і паэтаў. Параўн.: *Чуеш? Ты – мая Джульета.* (М.Мятліцкі); *Хто гэта? Гэта ён – Даўмонт.* (В.Чаропка); *Ён, Адольф Гітлер, – той самы вампір.* (У.Паўлаў).

Традыцыйнымі лічацца асацыяцыі чалавека з дрэвам, галінамі, раслінамі, травамі : *Я – дрэва з бясплоднымі думкамі тымі.* (А.Камароўскі); *Я, мо, той клён, якому вырасці Жыццё дало да хмар, без старасці.* (М.Клімковіч); *Я тонкая галінка дрэва* (Н.Гальпяровіч); *А я – галіначка адна* *Між вечных зор і тых, якія З крыніц мігочуць да відна, Упаўшы ў нетры іх жывыя.* (А.Лойка); *Я ў мастацкім агародзе Толькі марная трава. А якая? Смех, ды і годзе: Я – пякучка-крапіва.* (К.Крапіва); *Я – акіяну жытняга калоссе, Мільёны лёсаў змешчаны ў маім Яшчэ да дна не вычарпаным лёсе.* (А.Куляшоў).

У якасці супазітыўных метафар з асабовым займеннікам «я» могуць выступаць лексічныя адзінкі, якія называюць зоркі, вецер, вечар, воблака: *Я – зорка першай велічыні? Не знаю – можа, і зорка. Знаю толькі, што без любві Зорцы золка і горка.* (А.Вярцінскі); *І сам я такі, быццам вецер у полі. Я – вецер. А ты не баішся, таполю?* (В.Рагаўцоў); *Я – пасланец, вецер буйны, Прыляцеў на суд вас зваць!* (Цётка); *Я – вечар. Халодны вецар, дзе цэркаўкі белы лік самотна глядзіць у вечнасць праз кроны яблынь і ліп.* (Н.Гальпяровіч).

Убеларускай паэзіі даволі распаўсюджанымі з’яўляюцца супазітыўныя метафары з займеннікамі «ты», «мы», «вы», «яны» і інш. Семантызацыя такіх займеннікаў даволі складаная і шматгранная і звязана з неабходнасцю перадачы розных адценняў і нюансаў думак і пачуццяў лірычнага героя. Часта такія думкі звязаны з Бацькаўшчынай, родным краем: *Ты – мая доля вячыстая, Маці мая – Беларусь.* (Я. Золак); *Ты – наш край. Ты – чырвоная груша над дзедаўскім домам, Лістанадаўскіх знічак густых фасфарычная раць, Ты – наш сцяг, што нікому на свеце, нікому Не дамо абсмяць, апаганіць, ці мячом зваяецца.* (У.Караткевіч); *Польмя ў бацькавай печы – Чысты і памятны дар. Ты – нібы мудрае веча, Ты – як свяшчэнны алтар. Светла ці горка і прыкра, Ці непрытульна ў жыцці, Ты – і навука, і прыклад, Польмя – вечна свмі!* (В.Жуковіч); *Ты наш шлях круты, ты мой боль святы, Беларусь мая, мой алтар.* (Л.Геніюш); *Ты [зямля Беларусі] песня сама ад крыніц да заранкі, Ад зорак паўночных да сіняга ранку, Ты наша паэма з бурытынавых слоў.* (П.Броўка); *Змагла ж у сэрцы ўся змясціцца яна, здабытая ў баях, бясконцая ў сваіх граніцах, – Радзіма мілая мая.* (В.Вітка).

Размова можа весціся і пра канкрэтныя гарады і весі, азёры і рэкі: *Полацк драўляны. Малінавы звон... Хто ты? Ці мроя, ці ява, ці сон?* (А.Разанаў); *І ты – нямога пасяджэння Магутны замак – як жывеш?* (М.Краўцоў); *Ты, Нарач, для мяне, як музыка, Ты, Нарач, для мяне, Як вершы, як смех, як мова беларуская, як спеў, як пацалунак першы.* (Я.Шабан);

У многіх паэтычных творах тэматычна вылучаюцца дыскурсы пра паэзію, яе сутнасць і прызначэнне. Яны ўключаюць у свой склад некалькі вобразна-сэнсавых фокусаў у спалучэнні з рознага кшталту семантычнымі распаўсюджвальнікамі: *Я [паэзія] – сонца, вецер, слова. Плыві са мной, я ж – твой маяк.* (Я.Чыквін); *Я – вязень твой [паэзія], а ты – мая турма, Асуджан я любоўю пажыццёва.* (А.Куляшоў).

У вершы М.Танка «Паэзія» паэтычная творчасць атаясамліваецца з бліскавіцай, вызваленнем з няволі, з вясновай кветкай, пацалункам, дружбай і радасцю, са следам разведчыка, скарынкай чорствага хлеба, з сокам вінаграда. Але ўсе гэтыя азначэнні, на думку аўтара, не ахопліваюць глыбіні і сутнасці паэзіі, якая для творцы нешта большае: *А ты аказалася большым: Ты – кроў, што пульсуе па жылах, Ты – сонца, якое Прасторы святлом азарыла, І без чаго, як без маці Або без радзімы, Ні нараджацца, ні жыць На зямлі немагчыма!* Займеннік *ты* ў прыведзеным кантэксце паўтараецца тройчы, што дазваляе аўтару пастаянна засяроджваць увагу на аб'екце апісання.

У якасці выразнага прыкладу шырокага і практычна неабмежаванага вызначэння сутнасці паэзіі (розных яе метафарычных тлумачэнняў) можа служыць верш Леаніда Галубовіча «Паэзія». Кожнае чатырохрадкоўе ў ім пачынаецца двума паўтарэннямі займенніка *ты*, які даволі выразна тлумачыцца парнымі назоўнікамі *боль і боль, рай і рай, жаль і жар, сум і суд, лад і сад, боль і бой*, а таксама ўдакладняецца выразам *ты – праўды непрыступнай вежа*: Сам верш з'яўляецца разнавіднасцю перыяду, які складаецца з пратазісу (у ім паслядоўна пераціваюцца аўтаметафары) і ападазісу (*Я – праведнік і грэшнік твой, Пусці мяне ў сваё бязмежжа!..*) са значэннем высновы, пэўнага заключэння:

Ты – боль, паэзія. Ты – боль.

Твае адвечныя законы

Не для забаў, не для гульбы –

А пошук ісціны да скону

Ты – рай, паэзія. Ты – рай

Адвечных дум, дзе мы згараем.

І толькі геніі мароў

Жылі часова гэтым раем.

Ты – жаль, паэзія. Ты – жар.

Я на тваім хаджу вуголлі.

Чыя не прагнула душа

Твайго зняволення і волі.

Ты – сум, паэзія. Ты – суд

І мрояў нашых і здзяйсненняў.

Хай душы шчырыя нясуць

Высокі лад тваіх памкненняў.

Ты – лад, паэзія. Ты – сад

З адзіным яблыкам спакусным.

Над ім – каторы год падрад! –

Мае збалела смягнуць вусны.

*Ты – боль, паэзія. Ты – бой.
Ты – праўды непрыступнай вежа.
Я – праведнік і грэшнік твой,
Пусці мяне ў сваё бязмежжа!..*

У шматлікіх паэтычных радках выказваюцца адносіны да роднай мовы, падкрэсліваюцца яе багацце і адметнасць, выключная роля ў жыцці грамадства, паказваюцца сувязь мовы з гістарычнай памяццю: *Мова мая! Для мяне ты заўсёды – Сонца вясновага цёплы прамень, Дзіва ляснога поўныя соты, Рэчка, што асвятляе ў сухмень.* (К.Цвірка); *Слова маці! Цябе перадам я сынам. Ты — мой скарб дарагі, Найсвятлейшая спадчына. За цябе, калі трэба, жыццё я аддам. Толькі песня не моўкнула б матчына.* (Я.Крупенька); *Ты -- сімвал лёсу і скрыжаль адвечнасці, Ты – дум і мар людскіх выток бясконцы, Ты – найвялікшы гімн чалавечнасці, Красы і веры нашай абаронца!* (Н.Гілевіч). Мова — душа народа, люстэрка духоўнага жыцця і творчасці грамадства, галоўны нацыянальны скарб: *Ты, мова, самы лепшы дар з усіх дароў на свеце.* (М.Шаховіч); *Мова, Пявучая родная мова, Ты – уладарка нявызнаных скарбаў.* (А.Зарыцкі); *Мова – Сонца мае і радасць, Ты – чырвоны агонь крыві.* (А.Емельянаў); *Ты – вясною аквечаны дуг, шум дубровы магутны, пявучы, непадайны сталёвы ланцуг, што нам сэрцы нязломныя лучыць.* (Л.Геніюш).

Аўтаметафары ў сваёй большасці праліваюць пэўны свет на творчую «лабараторыю» аўтара, дзе лірычны герой хоча зблізіцца з іншымі рэаліямі, растварыцца ў іх, выказаць свае адносіны да іншых людзей. Напаўненне прэдыкатыванай часткі часцей за ўсё з’яўляецца метафарычнай самаідэнтыфікацыяй, аўтарскім «я», напоўненым самымі рознымі асацыяцыямі, параўнаннямі, сімваламі і вобразамі. *«Шлях, які мы праходзім, – піша Алесь Раганаў, – застаецца не па-за намі, а становіцца намі самімі – адкладзецца і акумуляецца ў нас, нібы ў колцах дрэва пражытыя ім годы, і толькі таму ён пройдзены, і толькі таму мы здольныя і вольныя ісці далей».* І ў многіх вершаваных радках людзі, зямныя жыхары, атаясамліваюцца з палоннікамі неба, астатнікамі Сусвету, хадакамі, ахвярамі лёсу, нотамаі ў чалавечым канцэрце: *Мы – палоннікі, неба, твае.* (М.Мятліцкі); *Мы – астатнікі Сусвету – Патанулі ў зорным пыле.* (М.Мятліцкі); *Мы – на дарозе жыцця хадакі.* (Г.Чарказян); *Мы – лёсу нашага ахвяры, Дзе не старэюць з часам мары.* (А.Багамолава); *Мы – ноты, Мы – ноты, Мы – ноты У чалавечым канцэрце...* (П.Макаль).

У філасофскім вершы М.Танка «Ты яшчэ толькі намёк на чалавека» выкарыстоўваюцца вялікія магчымасці градацыі ў спалучэнні з анафарай, што дазваляе аўтару выразна і пераканаўча акрэсліць тэму разважання, перадаць вопыт, мудрасць, скандэнсаванасць думак цэлых пакаленняў людзей:

*Ты яшчэ толькі намёк на чалавека,
Калі ва ўсім спадзяешся на маці;
Ты яшчэ – чвэрць чалавека,
Калі ва ўсім спадзяешся на дружбу;*

*Ты толькі – паўчалавека,
Калі ва ўсім спадзяешся на любоў, -
І толькі тады становішся чалавекам,
Калі ўсе могуць спадзявацца
На цябе.*

У фокусе пэўных ацэнак і меркаванняў даволі часта аказваецца жанчына, каханая дзяўчына, межы і дыяпазоны атаясамліванняў з якой даволі шырокія: *Ты, зорка ясная мая!* (Я.Журба); *Ты – ўзрушлівая гаспадыня яго няўлоўнага настрою* (Р.Барадулін); *Ты – абранніца мая адзіная.* (У.Мазго); *Ты – асалода, мой зацішак... Усе пачуцці – цераз край!* (Д.Пятровіч); *Ты пасланка дарыць незямную красу.* (В.Гарановіч); *Ты ў жыцці, нібы тайна. Кветка-папараць ў снах; Ты знічка схованкі-сустрэчы, Ільняных косаў вадаспад.* (В.Гарановіч); *Яна харошая ў мяне. Яна – і сонца, і марозы.* (А.Сербантовіч). *Яна адна – тваё выратаванне.* (У.Мароз). М.Танк параўноўвае жанчыну з веснім звонам, промнем святла, рэхам, жывым серабром: *Ты заўсёды няўлоўнай была: То веснім звонам Паміж радасцю і смуткам, То промнем святла Паміж быццём і небыццём, То рэхам Паміж мінулым і будучым, То жывым серабром, Што працякае Праз пальцы рук, Калі цябе абдымаю.* (М. Танк). З. Прыгодзіч атаясамлівае каханую з небам, сонцам і морам: *Ты – маё неба, высокае, чыстае... Ты – маё сонца, пяшчотнае, шчодрое... Ты – маё мора бурлівае, ціхае.* (З.Прыгодзіч). М.Шабовіч у розных кантэкставых сітуацыях падкрэслівае такія рысы каханай, як загадкаваць чысціня атаясамлівае яе з праменьчыкам сонечнага лета, з завірухай, глытком вады і інш.: *Ты – загадка бадай неадгадная; Ты ўвасабленне чысціні, праменьчык сонечнага лета; Ты – восокага неба абранніца; А ты – снягоўная завіруха, Ты – ачышчэнне ад маны, Чаму ж тады ў паглядзе скруа, Нібы ад нейкае віны?; Ты для мяне – шчаслівых мар палёт, Глыток вады ў засушную спякоту.* (М.Шабовіч).

Даволі часта для наймення каханай выкарыстоўваюцца зоамарфічныя метафары, якімі не столькі характарызуюць асобу, колькі ў абагульняючай форме выражаюць ласку, любоў, сімпатыю, павагу: *Ластаўка ты лёгкакрылая, светлы мой сон растрывожыла.* (С.Шушкевіч); *Ах ты, шчасцеластаўка, – Дзве касы! Расплету я ласкавай Валасы.* (К.Жук); *Ты – мая пчолка, З табою не ведаю скрухі.* (П.Броўка); *Без цябе я – птушка без крыла* (Т.Трафімава); *Мы з табой пералётныя птахі, якім не вярнуцца назад* (А.Пісьмянкоў).

Займеннік *ты* выступае ў якасці своеасаблівай скрэпы кахання, праз якую розныя аўтары спрабуюць асэнсаваць шырокую і бязмежную палітру значэнняў, адценняў і сугуччаў гэтага вялікага і вечнага пачуцця. Пры займенніках могуць ужывацца самыя розныя прэдыкатывы рэфэрэнтнай і нерэфэрэнтнай суаднесенасці: *Ты – накаленняў новых буйны рост, Напеў нязгаснай чалавечай тэмы, Вясна жыцця і часу маладосць!* (А.Звонак); *Ты ўчора вінаградзінкай была Апошняя над халоднаю альтанкай, А сёння ты высокая маланка – Ахоўніца нябеснага стала.* (Л.Дранько-Майсюк); *О,*

каханне чыстае, ты – мой кожны ўздых! (Д.Пятровіч); Любоў мая, ты скрыпка, і цымбалы, і шаргункі — над грывамі гадоў. (Я.Янішчыц).

У паэтычным дыскурсе адлюстроўваюцца самыя высокія пачуцці закаханых людзей, сэрцы якіх знітаваны. Гэта злітнасць каханых перадаецца праз узаемапаглынанне «я» і «ты», пэўнае дваадзінства: Ты – гэта я. Я – гэта ты. Выйшлі абое сюды з любаты, З неразгаданай нікім мілаты. (С.Законнікаў); Помняць золак малады Два шчаслівыя лісты – Я і Ты... (У.Мазго); Як тады, На цэлым белым свеце – Двое: Ты і я, І я, і ты... (Г.Бураўкін); Мы – дзве часцінкі аднаго ядра. (А.Звонак); Мы – дзве ракі, напоўненыя шчасцем, мы – дзве рукі, што мкнуцца ў вышыню. (М.Федзюковіч); Мы – дзве яблыка роўныя долькі. (М.Шабовіч). Такое адзінства і ў той жа час адрозненне часам перадаецца праз сінанімічныя спалучэнні: Я твой сум, а ты мой боль (Л.Пранчак). Будзь мне княгіняй да скону. Я – твой князь! (М.Шабовіч).

Часам закаханыя асобы супастаўляюцца, і ў антыгэзным малюнку ўзвышаецца і абагаўляецца тая адзіная і непаўторная. Высокі напал пачуццяў, іх кантрастнасць у такіх выпадках перадаецца праз антанімічныя спалучэнні і контрметафары. Як правіла, супастаўленне ўкладваецца ў традыцыйныя схемы «я» – «ты», «яна» – «ён». Змяшчальнікамі займеннікаў могуць быць людзі, птушкі, нябесныя святлы, абстрактныя паняцці: Мая адзіная любоў, Мая ты боль і асалода... Ты – Сонца, а я – Месяц твой... (Э.Валасевіч); Ты – дня майго засмужанага радасць, я – боль твае маланкавай начы. (М.Федзюковіч); Ясноў тваіх і летуценняў цень, ты ж зорка найвялікшае жалобы, якая мне відна і ў хмарны дзень. (М.Федзюковіч); Яна была адзіная ўладаркаю яго сэрца, і ён — яе жаданым нявольнікам. (Р.Мурашка). Жораў ты, а я – сініца, Нас абоіх бура б'е. (Я.Янішчыц). Ты [каханая] – варта, я ў вечным палоне тваім. (Я.Крупенька). У асобных выпадках супастаўленне ажыццяўляецца па лініі радасць – боль, лес без птушак – рака без вады: Я не магу, каханая, нічым утаймаваць душэўную палярнасць; ты – для майго засмужанага радасць, я – боль твае маланкавай начы. (М.Федзюковіч); Твая душа – як лес без салаўя. Мая душа – як рэчышча сухое. (Х.Гурыновіч).

Паводле сцверджанняў даследчыкаў душ чалавечых, пачуцці закаханых неаднолькавыя па сіле выяўлення: у аднаго яны, як на дакладных шляхах, ураўнаважаныя, спакойныя, у другога – больш імпульсіўныя, узбуджана-нервовыя. Той чалавек, у якога напал пачуццяў зашкальвае, як правіла, становіцца ахвярай кахання, вязнем, рабом, заложнікам сваіх пачуццяў. Вось як пра гэта сцвярджаецца ў паэзіі: Каханне, ты — прывабная быліна, дзе з двух герояў нехта вечны раб. (Р.Баравікова); Мая любоў!.. Ужо і мне пад трыццаць — Я ж раб тваіх жаданняў зноў і зноў. (У.Лісіцын); Ці ж навечна я твой вязень? Ці ж мая навечна ты? (В.Стрыжак); Ці ж з гэтым, браце, саўладаеш? Ратунку ад яго няма... Як прывід, па зямлі блукаеш, Я – вязень, ты – мая турма. (Э.Валасевіч); Я твой нявольнік, Твой прыгонны, Я вольную ў цябе прашу. (Р.Барадулін); Яна была адзіная ўладаркаю яго сэрца, і ён — яе жаданым нявольнікам (Р.Мурашка).

Асабовыя займеннікі могуць служыць сродкам актуалізацыі і канцэнтрацыі ўвагі на змесце, які раскрываецца. Даволі часта яны ўказваюць на чалавека, які характарызуецца з пэяратыўнай (адмоўнай) канатацыяй. У такіх анімістычных метафарах з яркай экспрэсіўнай і эмацыянальнай афарбоўкай найменні асобы параўноўвацца са словамі наступных тэматычных груп:

а) найменні жывёл: *Я – казёл барадаты. Пастрыгуся, пагалюся і прыеду ў сваты.* (В.Вітка); *Я – зацяганы конь-біцюг. На жаль, не малады.* (М.Танк); *Чуеш? Ды я ледзь пазнаў цябе, мядзведзь ты гэтакі.* (П.Кавалёў); *Палохаў муж! Спытай у таты, Ды, зрэшты, бачыш наяву: Ён быў і ёсць казёл рагаты.* (М.Чырык); *«Маўчы ты, нікчэмны трус, здраднік! — крыкнуў Павел. – Ты род наш зганьбіў!».* (І.Шамякін); *Ён у навуцы — шкодны клешич. Сядзіць, упіўшыся, на шыі, Пакуль не лопне ў рэшце рэшт; Я шкадаваць не буду вас — Вас, павукі, у кім апошні Праменьчык людскасці пагас.* (Н.Гілевіч); *Ну хто ты? Чарвяк ты, як бачыш.* (К.Камейша); *«Ах ты, выпаньзень, — як бы і не злосна загаварыў Асцюк, — красці зучышся?».* (А.Марціновіч);

б) найменні раслін, вывернутых каранёў дрэў, карчоў: *Чаго ён, гэты чартапалох, да цябе заўсёды чапляецца?* (М.Машара); *«Як жа гэта я, стары выварацень, не мог змікіціць?»* — гадзі Каўрыжска. (М.Пянкрат); *Каму патрэбна твая балбатня? Ды хто ты такі ёсць, стары корч?* (В.Вітка); *Ты дужы, малады, прыгожы. Не тое што я — камель паранявы.* (В.Давыдзенка);

в) найменні розных прадметаў: *«Матавіла ты, — плюнуў Асыка і адышоў далей, сеў каля Матвейцава. — Толькі і ўмее мянціць языком».* (В.Хомчанка); *«Ах ты труба выхлопная!»* — не стрываў Іван і зноў памкнуўся да Бандарчука. (А.Капусцін); *Івана суседскага сын у начальніках ходзіць. А ты [Сяргей], што ты? Гнілы корак ад пустой бутэлькі.* (М.Лынькоў).

Асабовыя займеннікі могуць уключацца ў метафарычныя кантэксты розных структура-кампазіцыйных структур. У залежнасці ад колькасці сэнсавых цэнтраў вылучаюцца наступныя віды такіх кантэкстаў:

Аднакампанентныя метафарычныя кантэксты: *Мы – мірныя людзі.* (П.Панчанка); *Раднёю і мовай не грэбуй, Ты – колас паміж каласоў.* (С.Законнікаў); *Ты [вакзал] – прыпынак маіх успамінаў.* (В.Вітка). Сэнсавыя цэнтры могуць распаўсюджвацца за кошт уключэння ў кантэкст дадзеных азначальных частак: *Я – мэта, што тоесна перашкодзе.* (А.Разанаў); *Яна [праца] – агністы наш ліхтар, Што нам да скону свеціць.* (Л.Дайнека); *Мы з табой пералётныя птахі, якім не вярнуцца назад* (А.Пісьмянкоў); *Ён [Янка Купала] – родны бацька песні той, Што ў жар паноў кідала.* (А.Александровіч); *Я – толькі тая кропля цяпла, Што вые, што вочы мае.* (Р.Барадулін). У асобных выпадках у якасці замяшчальніка займенніка выкарыстоўваецца складаназалежны сказ з займеннікам *той* – і злучальным словам *хто*: *Я – той, каму нашчасціла спазнаць: Жанчына адыходзіць, як стагоддзе, І я хачу стагоддзе затрымаць.* (Л.Дранько-Майсюк). Змест

аднакампанентнага метафарычнага кантэксту можа ўдакладняцца асобным сказам: *Ты [вада] – ток жыцця! З тваіх глыбінь вячыстых Да нас бяжыш струменем урачыстым, Каб напайць і ў спёку і ў мароз.* (М.Бусько).

Двухкампанентныя метафарычныя кантэксты: *Я – трывога і прадчуванне.* (В.Русілка); *І самаўпэўнены, што я верх дасканаласці і цар стварэнняў.* (У.Жылка); *Яна – жыцця зачын І пачатак песні новай.* (Я.Сіпакоў).

Трохкампанентныя метафарычныя кантэксты: *Вы – цудадзейныя багіні, Выратавальніцы Зямлі. Вы – бессмяротныя вяргіні, Што ў ліхалецце расцвілі.* (Л.Дайнека); *Лёсу было неабходна, каб я стаў летанісцам – вашым. І няма высакародней працы, Бо я – часцінка ваша, ваш прыток, Я – сын ваш.* (А.Статкевіч-Чабаганаў).

Шматкампанентныя метафарычныя кантэксты: *Я пенат твой, дом. Я – твой слухач. І заступнік. І ахоўнік твой. І замоўнік ад усіх няўдач.* (К.Жук); *А ён... проста манюка, хітрэц, фарысей, ашуканец, прыкіда, фальшываманетчык, бо выдае сябе не за тое, што ён ёсць.* (Я.Колас).

У паэтычным дыскурсе зрэдку ўжываюцца кантэксты, у якіх выкарыстоўваецца прыём сцвярджэння пры дэпартэзе адмаўлення з часціцай *не*, якая займае прэпазіцыю да сцвярджальнай часткі: *Паэт у жыцці не нахлебнік, Ён сейбіт. Змагар І прарок.* (С.Зіконнікаў); *Я не паэт, калі душы маёй малітваў не шэпча ў грозныя часы народ.* (М.Сяднёў); *Яна [песня] не напятак прэсны, а самы моцны хмель.* (Л.Геніюш). У дыскурсе Я.Купалы такі прыём ускладняецца трыма адмаўленнямі, два з якіх ускладнены даданымі азначальнымі часткамі: *Я не сокал зоркавокі, Не арол адважны, Што так думна за аблокі Ўзносіцца з іх кажны. Нават я не салавейка, Што пяе так слаўна, А я толькі верабейка, Ўзрошчаны пад Гайнай.* (Я.Купала).

Дэйктычнасць займеннікаў спрыяе стварэнню не адзіных і гамагенных субстанцый, а статыка-дынамічных, гетэрагенных структур, у якіх ажыццяўляецца разгортванне тэкставых фрагментаў самай рознай працягласці, рознай семантычнай накіраванасці і напоўненасці. Аднаму і таму ж носьбіту могуць прыпісвацца розныя якасці і ўласцівасці. Самі ж метафары ў такіх выпадках носяць разгорнуты характар. Розныя сэнсавыя цэнтры і семантычныя прырашчэнні, нягледзячы на іх варыятыўны і пералічальны характар, спалучаюцца і перасякаюцца ў некалькіх плоскасцях і ўтвараюць адкрытыя ланцужкі, якія забяспечваюць сэнсавае развіццё тэксту і назапашэнне пэўнай інфармацыі: *Я – ліра, што маўчыць без струн, нямы без бліскавіц пярун, Вір безгалосы рэчкі... Я – мёртвы лебедзь белы.* (К.Жук); *Ты [каханне] – працяг жыцця зямнога, Ты – замова ад пракляцця,.. мая зямная зорка, і шчырасць, і спагада, і песня, і надзея.* (Х.Гурыновіч); *А ты сама [мова]– душа народа, яго краса, яго прырода..... Ты неахопная – як воля, Ты неацэнная – як доля, Ты неад’емная – як лёс.* (В.Жуковіч); *Мы – тройчы дзеці ў вечным крузе: Мы дзеці роднае сям’і, І дзеці Маці-Беларусі, І дзеці Матухны-Зямлі.* (Н.Гілевіч).

З мэтай выдзялення найбольш важных думак, падкрэслівання іх важнасці і значнасці ў тэкстах могуць ужывацца анафарычныя канструкцыі, якія спрыяюць стварэнню цэласнасці і адзінства структуры тэксту. Даволі часта паўтараюцца займеннікі «я» «ты»: *Я – матчын спеў, я – матчыны трывогі, Я – матчын гнеў, які ўставаў на ногі, Гнаў смерць на Захад...* (А.Куляшоў); *Ты са мной, летуценнага шчасця заранка. Я цалую цябе, апякаючы вусны...* *Ты – каханне маё, ты – любові маёй паланянка. Ты – усмешка маёй неадольнай спакусы.* (Л.Пранчак); *Ты — шчасця, свабоды і дружбы вяшчуння, Ты — светлая па-над зямлёй зараніца, Ты — шчырага сэрца крыніца, Крышталёвая руская мова.* (М.Танк). У вершы Н.Гальпяровіча «Я – вучань. Птушкі пішуць мне...» тройчы паўтараецца аўтаметафара *я – вучань*, якая канкрэтызуецца і тлумачыцца пасля кожнага паўтору: *Я – вучань. Птушкі пішуць мне У тонкі шчытак даўнія імёны. Я – вучань. Мне настаўнік загадаў Вучыць на памяць рэкі, хмары, дрэвы. Я – вучань. Я імкнуся рагадаць пергаменты нябёсаў, кнігі жыццяў, Валошкі сівізму у спелым жыце І вусны, на якіх вякоў пячаць.* І мельга не прыгадаць вядомы верш Я.Коласа «Мужык», кожнае з пяці чатырохрадкоўяў у якім пачынаецца анафарай «Я – мужык». У пачатку кожнай строфы даецца розная расшыфроўка гэтай анафары: у першым выгядку «*Я – мужык, бядак пахілы*», у другім – «*Я – мужык, я – сын пакуты*», у трэцім – «*Я – мужык, я – сын бядоты*», у чацвёртым – «*Я – мужык, не чую звону*», у пятым – «*Я – мужык, а гонар маю*». Такая структурная і кампазіцыйная будова верша, безумоўна, спрыяе стварэнню цэласнага і ў той жа час шматмернага вобраза беларускага селяніна.

Семантычны і структурны дыяпазон метафарызаванага кантэксту нярэдка ўключае шматлікія метафарычныя фокусы, мяжа якіх у радзе выпадкаў з'яўляецца даслі пашыранай, адкрытай. Сэнсавая скіраванасць і рэцыпіентны склад такіх кантэкстуальных метафар залежыць ад светабачання пісьменніка, глыбіні ўражанняў і асацыяцый, звязаных з прадметам апісання. Так, у вершы Я.Купалы «О так! Я – пралетар!» назіраецца градацыя з паслядоўным узрастаннем сэнсавага і эмацыянальнага зместу чатырох метафарычных фокусаў: *О так! Я – пралетар! Яшчэ учора раб пакутны – Сягоння я зямлі ўладар І над царамі цар магутны.* У метафарычным кантэксе М.Танка змест займенніка «я» выяўляецца шляхам пільнага і скрупулёзнага падбору вялікай колькасці слоў самай рознай сэнсавай скіраванасці: *Я – ў кожным пажары, Я – полымя брат, Я – ў кожным удары Жалезных лапат. Я – ў скаргах, я – ў слёзах І сірат і ўдоў. Я – ў шуме бярозаў У гуле вятроў. Я – ў чорных загонах, У скібах цяжкіх, У кос перазвоне Між ніў залатых.*

Спецыфічнай рысай многіх паэтычных твораў з'яўляецца выкарыстанне ў іх параўнанняў, супастаўленняў, кантрастаў, яркіх антытэзных малюнкаў. Безумоўна, важную ролю ў гэтым выконваюць асабовыя займеннікі, якія найчасцей супрацьпастаўляюцца па лініі «я» і «ты», «я» і «мы», «мы» і «вы». Так, у наступным вершы В.Жуковіча прадстаўлены цэлы ланцужок метафарычных фокусаў, кантраснасць у якіх

ствараецца за кошт ужывання антонімаў рознай сэнсавай напоўненасці: *Вучыцель і мучыцель ты, мой сорам. Ты – праўды друг і фальшы ўсякай вораг. Ты – плод сумлення ці ягоны карань? Не ў стане жыць я без твайго дакору. Ты – мая ўлада, я – твая пакора, мая ахова ты, мая апора, мой чуйны камертон у шчасці й горы, Ты – мой агмень і на агмені порах.* (В.Жуковіч). Паэтычны дыскурс Т.Кляшторнага разгортваецца за кошт супастаўлення зместу асабовых займеннікаў «мы» і «я»:

Хто вы?!
Абломкі далёкага дальняга,
Госці абжытых вякоў,
Мы – алкаголь,
Мы – жалба пахавальная,
Мы – гэта смерць і любоў.
Я – гэта Рым,
Я – антычная Грэцыя,
Я – гэта зброя сляпога жраца,
Я – ракавая пячаць індальгенцыі,
Я – і нявольнік, і цар.

У радках з верша П.Панчанкі «Размова з машчадкамі» антытэза носіць разгорнуты характар і будзецца за кошт насмешліва-іранічнага зместу займеннікаў «мы» і «вы»: *Мы кансерватары ўсе Тупаватыя, Вы – завадатары бур І наватары. Мы ўсе аўральнікі, Культу стваральнікі. Вы – праўдалюбцы, Хлусні выкрывальнікі.*

Такім чынам, другасныя займеннікавыя намінацыі як пэўныя стылістычныя структуры вызначаюць спецыфіку многіх беларускіх паэтычных твораў. Яны дазваляюць пачаць сэнсавы аб'ём выказвання, падкрэсліць і выдзеліць найбольш важныя элементы маўленчага кантэсту, акцэнтаваць увагу як на пастаўных, так і часовых, эпізодычных прыметах. У іх закладзены граматычна неабмежаваныя рэсурсы семантычных атаясамліванняў, параўнанняў і пераўвасабленняў.

Змест займеннікаў раскрываецца шляхам эксплікацыі сегментаў большай ці меншай працягласці, пэўнага структурнага і семантычнага напаўнення. Даволі часта ў эпіцэнтры тэкставага фрагменту знаходзіцца малая і вялікая Радзіма чалавека, яго Бацькаўшчына, родная мова. У многіх паэтычных творах тэматычна вылучаюцца дыскурсы пра паэзію, яе сутнасць і прызначэнне. Высокай прадуктыўнасці характарызуюцца персаніфікаваныя метафарычныя структуры, у якіх актуалізуюцца такія прыметы, як род заняткаў чалавека, яго прафесія, нацыянальнасць, матэрыяльнае становішча, узрост, рэлігійная перакананасць, рысы характару і інш.

Пры займенніках могуць ужывацца самыя розныя прэдыкатывы рэферэнтнай і нерэферэнтнай суаднесенасці. Чалавек можа асацыіравацца з дрэвамі, галінамі, раслінамі, травамі, зоркамі, воблакамі, абстрактнымі паняццямі і інш. У радзе выпадкаў найменні асобы характарызуюцца пярэтыўнай (адмоўнай) канатацыяй і параўноўваюцца з назвамі жывёл, дрэў, раслін, шматлікіх прадметаў і артэфактаў. У фокусе пэўных ацэнак і

меркаванняў часта аказваецца жанчына, каханая дзяўчына, межы і дыяпазон атаясамліванняў з якой даволі шырокія. Другасныя займеннікавыя намінацыі часта носяць філасофска-экзістэнцыйны характар, з'яўляюцца метафарычнай самаідэнтыфікацыяй, аўтарскім «я», напоўненым самымі рознымі асацыяцыямі і пераваўсабленнямі лірычнага героя..

Асабовыя займеннікі ўключаюцца ў метафарычныя кантэксты розных структурна-кампазіцыйных структур і ствараюць шматлікія вобразна-сэнсавыя фокусы у спалучэнні з рознага кшталту семантычнымі распаўсюджвальнікамі. Вылучаюцца аднакампанентныя, двухкампанентныя, трохкампанентныя і шматкампанентныя метафарычныя кантэксты, сэнсавыя цэнтры якіх могуць распаўсюджвацца за кошт аднародных членаў, даданых частак сказа і асобных сказаў. У якасці аўтаметафары можа выступаць і цэлы твор.

У метафарызаваных кантэкстах выкарыстоўваюцца прыёмы нанізвання метафар, іх паўтораў, а таксама спалучэння метафар з іншымі вобразна-выяўленчымі сродкамі. Спецыфічнай рысай многіх паэтычных твораў з'яўляецца выкарыстанне ў іх параўнанняў, супастаўленняў, кантрастаў, яркіх антытэзных малюнкаў, анафарычных канструкцый, якія дапамагаюць выдзеліць найбольш важныя думкі, падкрэсліць іх значнасць у тэксце, спрыяюць стварэнню цэласнасці і адзінства структуры тэксту. Розныя сэнсавыя цэнтры і семантычныя прырачэнні, нягледзячы на іх варыятыўны і пералічальны характар, спалучаюцца і перасякаюцца ў некалькіх плоскасцях, утвараюць разгорнутыя і адкрытыя ланцужкі, якія забяспечваюць сэнсавое развіццё тэксту і назапашванне пэўнай інфармацыі. Рэалізацыя сэнсавага патэнцыялу займеннікавых намінацый залежыць ад спецыфікі светаўспрымання аўтара, яго асабістага жыццёвага вопыту, індывідуальных сістэм каштоўнасцей, ад багацця ўяўленняў і свежасці асацыяцый, асаблівасцей стылю і почырку выкладання фактаў і многіх іншых прычын.